

CURRENTS, ANALYSES AND HISTORICAL PERSPECTIVES WITH SOCIO-ECONOMIC CHARACTER ABOUT THE ROMANIAN VILLAGE

Mihai CUCERZAN

University Lecturer PhD

University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine of Cluj- Napoca

ABSTRACT. Because of its demographic, economic, social and cultural importance, the Romanian village and peasant had an important role in the history of Romania. In this article it was realised an analyse of the most important theories and historical perspectives about the Romanian village.

KEYWORDS: Romanian village, peasant, traditional culture, rural space.

Curente, analize și perspective istorice cu caracter socio-economic despre satul românesc

Satul și țăranul român au fost printre subiectele preferate ale oamenilor de cultură români și interesul pentru sat și țăran a fost o caracteristică definitorie a culturii naționale românești. Această situație se datorează mai multor cauze. În primul rând faptului că majoritatea absolută a populației românești a trăit o întreagă istorie în mediu rural ocupată în agricultură – sectorul determinant al economiei naționale în toată această istorie. Se știe că marea majoritate din populația României interbelice era formată din țărani. Satul a constituit întotdeauna un izvor demografic și de energie pentru întreaga societate românească; în sat îndeosebi s-a format poporul român prin simbioza și continuitatea daco-romană, satul a constituit mediul de stabilitate a poporului român pe teritoriul patriei sale, satul și țăranul au păstrat și dezvoltat identitatea etnică a românilor. În același mediu rural s-au creat limba română, folclorul și etnografia românească. Majoritatea absolută a oamenilor de cultură și de știință români provin din lumea satului iar această descendență a fost întotdeauna pentru ei o responsabilitate și un titlu de mândrie. De aceea nu este de mirare că, încă de la începuturile sale moderne, realitatea umană a satului s-a aflat în centrul atenției oamenilor de cultură români care au identificat nu o dată satul și țăranul român cu însuși poporul român. Interesul intelectualilor față de ruralul românesc a evoluat de la considerarea experienței istorice, lingvistice, folclorice și etnografice a acestuia, până la reflectarea obiectivă a realităților sale economice și sociale și prezentarea unor soluții de îmbunătățire a situației rurale.

Între primii intelectuali români care s-au preocupat în mod calificat de situația concretă și perspectivele istorice și culturale ale societății românești (inclusiv rurale) a fost Dimitrie Cantemir în a sa lucrare exponențială *Descriptio Moldaviae* (1716). Întâlnim în această lucrare de pionierat constatări inedite privitoare la satele și locuitorii rurali ai

Moldovei, cultura tradițională, datinile și obiceiurile lor. Descriind starea precară a țăranilor, D. Cantemir socotește că aceștia „sunt cei mai nenorociți țărani din lume, dacă belșugul pământului și secerișurile bogate nu i-ar scoate din sărăcie aproape fără voia lor.” [1]

Boierul Dinicu Golescu, în memorialul său *Însemnare a călătoriei mele* – anii 1824, 1825 și 1826, prezintă comparativ situația ruralității din Apus și aceea din Țara Românească. Descrierea făcută satului și țăranului român din vremea sa este, mai mult decât un document literar, unul social-istoric. Iată un exemplu: pe când în Occident, în Austria bunăoară, casele sătenilor țărani sunt construite din piatră fiind asemenea caselor boierești din orașele românești având în plus școli, asistență medicală, teatre ș.a., în patria sa află o realitate nemaîntâlnită „peste tot pământul.” O realitate care i-a adus pe locuitori „întru așa stare, încât intrând cinevași într-acele locuri, unde se numesc sate, nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul căsii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănăturile omului pentru hrana familiei lui, în scurt, nimic; ci numai niște odăi în pământ, ce le zic bordeie.” [2] .

Ion Codru-Drăgușanu (1818-1864) a fost un alt călător de la mijlocul secolului al XIX-lea (mai precis între 1835 și 1844). În „epistolele” sale, publicate sub titlul *Peregrinul transilvan*, se află descrieri memorabile ale locurilor vizitate, fie în Occident și în Transilvania natală, fie în Țara Românească. Iată o imagine a acesteia din urmă având în centrul ei situația țăranului: „Afli în România cel mai greșos aristocrațism măcară că instituțiile se par a nu-l fi favorit. O seamă de boieri get-beget români, despoți patriarhali, ultraruginiți; fanarioți tocmai așa de superbi decât lași.” [3] „Străinii fac stat în stat, se înavușesc în eastă țară și-și râd de greutățile publice” ei neavând nici o obligație față de țară. Din observarea acestei situații, se impune ideea depășirii sale prin modernizare: „O, spirit reformator! arată-te și aici, unde tocmai ca în timpul când era Mântuitorul în lume, au ajuns fariseii a spăla paharul numai pre dinafară, iară înăuntru zace materialismul și ipocrizia crasă, nespălată.” [4] Autorul face analize meticuloase țăranului român, greutăților sale sub autoritatea directă a boierilor, arendașilor și ciocoilor de unde întrebarea: „ce să facă bietul om?” și răspunsul „face zile [de clacă – n.n.], necăjește ca viermele în hrean.” [5]

Cauzele sărăciei extreme a satelor și înapoierii lor culturale au fost aflate la toți acești autori preocupați și de pitoresc dar și de adevăr fie în exploatarea otomană respectiv fanariotă, fie în atotputernicia hrăpăreață a boierilor, arendașilor și ciocoilor. În aceste condiții, dărnicia naturii, departe de a constitui un factor de progres, a fost în fapt o frână a progresului. Așa cum arată D. Cantemir, orice majorare a producției atrăgea după sine o creștere a obligațiilor economice îndeosebi pe seama populației țărănești.

O contribuție de seamă la cunoașterea satului și țăranului român au adus-o oamenii de cultură literară și artistică români din a doua jumătate a secolului XIX. În mare măsură imaginea noastră despre satul românesc se datorează lui Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Ion Slavici în sec. XIX, George Coșbuc, Octavian Goga, Duiliu Zamfirescu, Liviu Rebreanu, Ion Agârbiceanu, Lucian Blaga, Pavel Dan etc. în secolul XX. Înainte ca știința românească, îndeosebi economia și sociologia, să investigheze universul rural și să propună soluții pentru ameliorarea situației sale, toți acești poeți și prozatori au immortalizat, la altitudini clasice, ruralul românesc. Poate că de aceea în viziunea multor români și străini „satul tradițional” nu este și poate nici nu a fost „satul real” definit în spațiu și timp, ci imaginea lui uneori idilică și idealizată, alteori realistă și critică, zugrăvită de acești autori.

Pe lângă opera de creație poetică, în publicistica lui economică, sociologică și politică Mihai Eminescu a criticat cu asprime realitățile din România vremii sale caracterizată prin exploatarea maselor țărănești, mizeria economică și culturală (în sensul culturii „majore”) a

satelor. El a opus, nu odată, „pătura superpusă” formată din politicieni și ciocoi lipsiți de orice scrupule în asigurarea propriei chiverniseli pe spinarea claselor lucrătoare, și „țara reală”, alcătuită mai ales din țărani – categoria socială care, deși exploatată în cea mai de pe urmă sărăcie, susține prin munca sa întregul sistem social-politic și economic al patriei.

I. Slavici prezintă (*Mara, Popa Tanda, Moara cu noroc* ș.a.) aspecte ale problemelor sociale caracteristice satului transilvan din ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, lupta fruntașilor neamului (preoți, dascăli) pentru ridicarea satului prin biserică, școală, cultură, și nu în ultimul rând economie. L. Rebreanu realizează în romanul *Ion* epopeea satului românesc din Transilvania de la începutul sec. XX, frământările sale inclusiv setea atavică de pământ a țaranului. Răscoala conține în centrul său social evenimentele anului 1907, ridicarea țăranimii din vechea Românie împotriva asupritorilor, îndeosebi a ciocoilor și arendașilor. În *Discursul de recepție* la Academie, Rebreanu face elogiul țaranului român. I. Agârbiceanu zugrăvește realitatea locuitorilor țărani (cu precădere a muntenilor), iar Pavel Dan pe aceea de pe „Câmpia” ardeleană.

Spre sat și spiritualitatea lui specifică s-au orientat și unii filosofi români. Astfel, Lucian Blaga afirmă că satul românesc poate constitui o experiență aptă de a fi valorificată filosofic avându-se în vedere zestrea sa originală de viață și gândire (v. *Spațiul mioritic, Elogiul satului românesc*). Dacă pentru poetul Blaga veșnicia „s-a născut la sat” – ceea ce este un argument al eternității acestuia, pentru filosoful Blaga spiritualitatea rurală poate să fie o sursă de originalitate și autenticitate etnică în filosofie. De la aceeași experiență se revendică și alți autori precum Mircea Vulcănescu în *Dimensiunea românească a existenței*, Ovidiu Papadima în *O viziune românească a lumii* ș.a. Pentru artele plastice și muzică satul și țaranul român au constituit întotdeauna un subiect predilect. Este suficient să-i amintim pe Nicole Grigorescu cu ale sale portrete și priveliști din satul contemporan lui, încă tradițional, pe Constantin Brâncuși care a revoluționat arta universală pornind tocmai de la tradiția artistică rurală a țării natale, pe George Enescu, exponent de geniu în muzica universală a folclorului muzical românesc. Ca și beletristica, arta românească a stimulat interesul calificat științific pentru satul românesc prin ceea ce a creat el mai valoros: folclorul și etnografia.

O imagine științifică a satului și țaranului român, imagine care să constituie un suport real pentru proiectele de ameliorare în sens modern a universului rural, o vor furniza cu deosebire analizele de profil economic și politic și îndeosebi acelea datorate sociologiei rurale. Rezumăm câteva dintre ele.

Pentru Ion Ionescu de la Brad, întemeietorul agronomiei științifice românești, problema rurală este o caracteristică definitorie a societății românești și a statului român prin cele două aspecte capitale: „problema țărănească” și „problema agrară.” Între altele, acest mare învățat și om de acțiune este autorul unor importante monografii zonale – cele dintâi la noi. Efectuate pe bază de chestionar, aceste monografii social-agrar, au cercetat zone precum județele Dorohoi (1866), Mehedinți (1868), Putna (1869). I. Ionescu acordă o mare însemnătate omului educat, înzestrat cu cunoștințe profesionale și capital moral. (v. Toader Ionescu, *Gândirea economică din România în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, 1992, p. 25-28.) Între scopurile sale a fost înființarea de școli de agricultură și ferme model (în 1870 înființează „Școala particulară” de agricultură de la Brad).

Mihail Kogălniceanu a fost unul din partizanii pogresului economic și social-politic îndeosebi în timpul lui Alexandru Ioan Cuza. În acest context poate fi citat, cu majuscule, pentru realizarea reformei agrare din 1864. Dacă, scria el, în țară este o chestiune mare și grea, negreșit că este chestiunea [...] îmbunătățirii soarte țăranilor [...] a însăși temeliei

naționalității noastre [...] nici o chestiune în hotărârea ei nu reclamă mai mult patriotism, înțelepciune, dreptate și abnegație totodată decât reforma agrară”, „marea reformă.” (*Împroprietărirea țăranilor, Discurs*, Tipografiile române unite, p. 1.)

Profesor de agricultură și de economie agrară, P.S. Aurelian, atent la realitățile și necesitățile satului românesc, a stăruit, între altele, pentru extinderea și întărirea micii gospodării țărănești prin dezvoltarea industriei casnice fără a uita importanța mișcării cooperatiste din România timpului său.

Marele om politic Ion I. C. Brătianu considera ca fiind de actualitate presantă următoarele probleme agrar-țărănești: „regimul micii proprietăți, îndrumarea tehnicii agricole a țăranimii, instrucția rurală, organizația de credit, dezvoltarea spiritului de economie, în mijlocul și alături de toate aceste preocupări se ridică și chestiunea repartiziunii proprietății [autorul era un vechi susținător al împroprietării țăranilor – *n.n.*], adică a distribuirii solului, în marea și mica proprietate.” (*Discurs asupra împroprietării rurale*, 1914, în vol. *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 216.)

Preocupat de problemele economiei românești inclusiv ale satului și agriculturii, respectiv de îmbunătățirea situației acestora a fost și intelectualul encicloped Bogdan Petriceicu Hașdeu. Referindu-se la „satul model” el apreciază că acesta ar trebui să cuprindă trei secțiuni („rubrici”) mari fiecare ca tot atâtea subdiviziuni: „I. Condițiuni intelectuale: 1. școală; 2. biserică; 3. serviciul oștănesc; II. Condițiuni igienice: 1. locuință și îmbrăcăminte; 2. spitaluri; 3. hrană; III. Condițiuni economice: 1. instituții de credit; 2. căi de comunicare; 3. irigațiune și canalizare.” [6]

Interesat științific atât ca istoric, precum și ca economist, de situația și soarta satului român a fost A. D. Xenopol. Remediul îl află într-o acțiune radicală: trebuie făcut numaidecât o spărtură în răul ce roade măduva și puterea poporului, dacă nu este să pierim cu toții; căci nu este nici o îndoială că întreaga existență a statului și organismului nostru social atârână de viața și de puterea stratului de temelie, de aceea ce va numi ceva mai departe „talpa țării noastre.” [7] Mare proprietar și om politic conservator Constantin A. Garoflid a studiat agricultura și satul românesc din perspectivă istorică și socială în vederea elaborării unui program documentat de reforme. El a insistat asupra necesității unei categorii rurale mijlocii („proprietarul mijlociu”) care să producă atât pentru consum propriu, cât și pentru piață.

Socialistul Constantin Dobrogeanu-Gherea consideră (*Neoiobăgia*, 1910) că sistemul socio-economic al realităților românești de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX ar fi ceea ce enunță în chiar titlul lucrării sale – neoiobăgia – amestec de elemente determinante ale vechii iobăgii și de elemente capitaliste. Soluția lui Gherea pentru ameliorarea vieții mizere a satului și țăranului român ar fi desființarea totală și imediată a regimului neoiobăgist pe planul proprietății, a legislației și producției.

Doctrina poporanistă a fost reprezentată tipic de către Constantin Stere. Acest autor consideră că toată organizarea ierarhică a omenirii s-a făcut prin „superputeri” la baza piramidei sociale aflându-se țăranimea. Sistemul capitalist s-a edificat, în concepția sa, pe „ruina parțială” a gospodăriei țărănești. Soluția preconizată de Stere este, pentru țările agricole (așa cum era și România), în afara modelului socialist; progresul capitalismului nu presupune în mod obligatoriu „stagnarea țăranimii” deoarece aceasta se poate afirma prin „cooperăție” care, spune el, ajunge „să ofere proprietății țărănești toate avantajele marii agriculturi.” [8]

Ideologia sămănătoristă (N. Iorga, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, Spiru Haret, M. Sadoveanu, O. Goga, A. C. Popovici, O. Codru Tâslăuanu, I. Nistor, D. Anghel, St. O. Iosif, I. A. Basarabescu și revistele *Sămănătorul*, *Luceafărul*, *Făt-Frumos*, *Ramuri*), profund atașată satului și țăranului român respectiv națiunii române, preconiza o seamă de reforme: „Pământ,

carte și drepturi, toate trei și cât se poate mai repede.” (N. Iorga, în *Neamul românesc*, 29 oct. 1906). Un ecou deosebit în cadrul acestei mișcări a avut concepția lui Spiru Haret („haretismul”) despre ridicarea culturală a satelor prin activitatea preoților și învățătorilor. „Om al țărănimii” și „om al școlii”, cum i s-a spus, a ridicat, după un studiu temeinic al realităților rurale, instituțiile de învățământ la un nivel la care acestea s-au menținut câteva decenii.

Doctrina „țărănistă” (între alții C-tin Stere, Virgil Madgearu, M. Ralea) era considerată de către adepții săi drept ideologia adecvată realităților românești în care economia rurală, satul și țăranul, dețineau o proeminență absolută. „Statul țăranesc” reprezenta expresia statală a țărănismului. Între adepții acestui program mai era sociologul Petre Andrei, omul politic Ion Mihalache, filosoful C-tin Rădulescu-Motru. Așa cum arăta C-tin Stere, statul român va trebui să aibă caracter țăranesc, gospodăriile țăranesti să prospere prin susținerea unui „sistem cooperativ” în cadrul unei „democrații rurale.” [9]

Economistul și omul politic Virgil Madgearu – autor alături de alții al doctrinei „statului țăranesc”, a arătat o atenție deosebită propășirii satului și țăranului român în lucrări de mare influență în plan național și cu ecouri notabile în afara țării. Volumul *Agrarianism. Capitalism. Contribuții la studiul evoluției sociale românești* întreprinde o analiză aprofundată a economiei și societății românești inclusiv în sens rural afirmând rolul preponderent al țărănimii în acest proces. În lucrarea *Țărănismul* (Madgearu a fost unul din liderii P.N.Ț. alături de Iuliu Maniu și Ion Mihalache) analizează între altele situația țăranului român ca producător, consumator și cetățean. În calitatea lui de producător (și mic proprietar) el are nevoie de cât mai multe cunoștințe științifice din agricultură precum și referitoare la înzestrarea gospodăriei sale cu unelte, vite și semințe selecționate. Alcătuind cea mai numeroasă categorie de consumatori țărănimea este interesată direct în progresul industriei. În calitate de cetățean țăranul este izvorul principal de energie etnică inclusiv demografică. În alte lucrări, precum *Reforma cooperăției* (scrisă împreună cu profesorul Gromoslav Mladenatz) se ocupă de principiile cooperăției, de relațiile acesteia cu statul etc. Scrisă sub influența mării crize economice de supraproducție din anii 1929-1933, lucrarea *Orientarea agriculturii române propune*, alături de analiza științifică a problemei, anumite soluții cum ar fi raționalizarea activității agricole, reorientarea spre activitatea zootehnică, înzestrarea tehnică modernă („tractorizarea”). Încrezător în satul și țăranul român, Madgearu lansează lozinca „înapoi la ogor”. „Eu cred [...] că lozinca înapoi la ogor are o imensă valoare politică și o imensă valoare spirituală. Deci să aruncăm lozinca înapoi la ogor, adică înapoi cu gândul și cu sufletul, dar și cu acțiunea către ogorul nostru.” [10]. Alături de prof. Gr. Mladenatz, V. Madgearu a fost un campion al concepției agriculturii asociative. În opera lor comună *Codul cooperăției* (anteproiect), ocupându-se de principiile agriculturii asociative de tip cooperatist, autorii definesc această realitate astfel: „Cooperativele sunt asociații de persoane, cu capital variabil, formate de un număr nelimitat de producători sau consumatori, care își propun realizarea unor anume scopuri comune stabilindu-se un schimb reciproc de servicii între acesta și cei întovărășiți.” (Virgil Madgearu și Gromoslav Mladenatz, *Codul cooperăției (ante-proiect)*, p. 47). [11] O atenție deosebită se acordă băncilor populare datorită cărora mulți țărani au putut să-și cumpere pământ și unelte necesare agriculturii. Unele lucrări ale lui Gramoslav Mladenatz au fost scrise în colaborare cu V. Madgearu (*Reforma cooperăției, Codul cooperăției*). Altele scrise de el au fost *Tratat general de cooperăție, Legislația cooperatistă* (1929), *Gândirea cooperativă în România* (1938), *Noile fundamente ale științei economice* (1943). A fost alături de Madgearu, unul din teoreticienii cei mai autorizați și

activi ai principiului cooperatist în România. „Cooperativa, scria el, este o asociație liberă de un număr nelimitat de persoane (mici producători și consumatori), care urmăresc satisfacerea anumitor necesități economice prin înființarea unei întreprinderi comune, care organizează un schimb reciproc de servicii între asociați și asociație.” [12].

Comună acestor prestigioși autori a fost convingerea că prin cooperatie satul și țăranul român vor putea face pașii necesari în direcția dezvoltării lor economico-sociale și culturale. Aceasta pentru că, apreciau ei, agricultura asociativă dispune, prin resursele sale materiale, sociale și organizatorice, de o seamă de avantaje nete față de formele individuale, tradiționale de muncă ale societății noastre.

O etapă nouă, de apogeu chiar, în cercetarea satului românesc, în spațiu și timp, este marcată de activitatea remarcabilă a Școlii monografice de la București, avându-l ca inițiator și mentor pe Dimitrie Gusti. Din „școala” sa au făcut parte între alții H. H. Stahl, Th. Herseni, A. Galopenția, M. Vulcănescu, I. Conea, Oct. Neamțu. Teoria și metoda profesorului D. Gusti preconizează cercetarea satului prin „cadre” (cosmologic, biologic, psihologic și istoric) și „manifestări” (economice, spirituale, judiciare și politico-administrative) împreună cu „legea paralelismului sociologic”.

Referințe:

- [1] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, cap. XVI.
- [2] D. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, Postfață și bibliografie de M. Iorgulescu.
- [3] I. Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan (1835-1848)*, Editura Sport-Turism, București, 1980, p. 89.
- [4] *Ibid.*
- [5] *Ibid.*
- [6] *Apud.* T. Ionescu, *Gândirea economică din România în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, 2002, p. 57.
- [7] A. D. Xenopol, *Mijloacele de îndreptare a stării țărănimii noastre*, Iași, 1907, p. 1.
- [8] C. Stere, *apud. Dicționar de sociologie rurală*, Coord. Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, Editura Mica Valahie, 2004, p. 550.
- [9] *Ibid.*
- [10] V. Madgearu, *Organizarea agriculturii românești*, 1931, p. 4.
- [11] V. Madgearu și G. Mladenatz, *Codul cooperatiei* (ante-proiect), p. 47).
- [12] G. Mladenatz, *Tratat general de cooperatie*, București, 1953, p. 33.

Bibliografie:

- Bădescu, I., Ozana Cucu-Oancea, (2004), *Dicționar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București.
- Cucerzan, M. (2010), *Agronomia socială*, Editura AcademicPres, Cluj-Napoca.
- Gusti, D. (1968), *Opere*. Vol. I - IV. Editura Științifică, București.
- Ionescu, T. (2002), *Gândirea economică din România în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca.
- Mladenatz, G. (1953), *Tratat general de cooperatie*, București.

Negru, A, Lozinski (Stăvărache) F., Pop E., Salanki Z., Totelecan S., (2002), *Sociologia clujeană interbelică. Repere teoretice și empirice*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
Oțiman, I.P., (2006), *Dezvoltarea rurală durabilă în România*, București, Editura Academiei Române.